

Монети держави, що була князівством і царством (монети Болгарії у 1901–1918 рр.)

Олександр Десятніков (Черкаси)

Проголошення Болгарського князівства й формування його грошової системи. Перемога російської армії у війні 1877–1878 рр. проти Туреччини забезпечила звільнення Болгарії від османської навали, що тривало з кінця XIV ст. Згідно з Сан-Степанським мирним договором Болгарія оголошувалася автономним князівством з правом обрання князя, який визнавався васалом турецького султана. Фактичне звільнення з-під влади Туреччини послугувало також великим поштовхом для ліквідації існуючої феодальної системи й розвитку нових капіталістичних відносин. Проте на межі століть Болгарія залишалася аграрною країною, в якій 80 % населення проживало в сільській місцевості.

14 серпня 1887 р. князем Болгарії було обрано Фердинанда I з німецької Саксен-Кобург-Готської династії. За його правління на початку ХХ ст. економіка держави успішно розвивалася й це дало змогу Болгарському князівству претендувати на гегемонію на Балканах, спираючись на підтримку Німеччини.

Після звільнення Болгарії з-під влади Туреччини її грошовий обіг являв собою хаотичну картину з великою кількістю валют в обігу. Населення користувалося турецькими, російськими, румунськими, сербськими, французькими, австрійськими, німецькими та монетами інших країн. Усі вони походили з різних монетних систем із особливими номіналами монетними металами. Тому на ринку обіг іноземних монет відбувався не за лицевими номіналами, а відповідно до співвідношення цін на метали. На Балканах міцні економічні й політичні позиції займала Франція, тому при складанні першого бюджету князівства у 1879 р. в якості загального еквіваленту для обрахунків було використано французький франк. Однак для функціонування незалежної держави та врегулювання економічного життя князівство мусило створити власну грошову систему.

25 січня 1879 р. засновано Болгарський національний банк, а 4 червня 1880 р. Народні збори ухвалили закон «Про карбування монети у Князівстві», яким державі

Фердинанд I (1861–1948), князь (1887–1908),
цар Болгарії (1908–1918).

надавалося виключне право карбувати монети і випускати їх в грошовий обіг.

Згідно із законом грошовою одиницею Болгарії визначався лев (болг. левъ (згідно сучасного правопису — лев), множ. лева), що поділявся на 100 стотинок (болг. стотинка, множ. стотинки). З болгарської мови слово «лев» перекладається як «лев». Ця назва з'явилася в останній третині XVI ст. для позначення поширеного на Балканах голландського левендальдера із зображенням лева на реверсі¹. Назву розмінної монети — стотинка — з болгарської мови можна перекласти як «сотий». Хоча висловлювалися пропозиції назвати грошову одиницю на французький зразок «франком», а розмінну монету відповідно «сантимом». Викарбовано навіть пробні монети у 10 сантимів і 1 франк з болгарськими державними символами. Проте перемогла точка зору щодо національних історичних назв.

Монети Болгарського князівства 1901 р.
(1 і 2 стотинки, бронза) і 1906 р. (5, 10 і 20 стотинок, мідно-нікелевий сплав).
Датування за юліанським календарем.

Метрологічні характеристики монет Болгарського князівства 1901 і 1906 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 стотинка	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	1,00	15,00
2 стотинки	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	2,00	20,00
5 стотинок	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	3,00	17,00
10 стотинок	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	4,00	19,00
20 стотинок	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель)	5,00	21,00

¹ У 1867 р. на тому самому історичному підґрунті грошову одиницю з назвою «лей», що перекладається як «лев», запровадила Румунія.

Емісія 1910 р.: 50 стотинок, 1 лев, 2 леви (срібло). Монети, що зафіксували проголошення Болгарського царства.

За левом закріпилося прізвисько «кінт» або «кінта», а за стотинкою — «камук» (болг. «камук» — «камінь»). В повсякденному вжитку слово «стотинка» болгари скорочували до «стинка» (болг. «стинка») чи «стишка» (болг. «стишка»).

Заснована у 1880 р. грошова система Болгарії мала своєю основою систему, сформовану умовами Латинського монетного союзу, що його 23 грудня 1865 р. уклали Франція, Швейцарія, Бельгія та Італія. Хоча Болгарія ніколи не входила до союзу, її срібні та золоті монети карбувалися за стандартом монет його країн-членів. Отже, болгарський лев був прирівнений до вмісту французького франка — 4,5 г чистого срібла чи 0,290323 г чистого золота. Через це болгарську грошову одиницю часто називали франком, а розмінну монету — сантимом.

Умови Латинського монетного союзу передбачали карбування повноцінних срібних (900-ї проби) монет номіналом 5 франків та розмінних 1 і 2 франків та 50 сантимів зі срібла 835-ї проби. Золоті монети — 10, 20, 50 і 100 франків — карбувалися з металу 900-ї проби. Відповідно й у Болгарії в обігу випущено срібні монети номіналами 5 левів, 2 леви, 1 лев і 50 стотинок та золоті 10, 20 і 100 левів. Набір розмінних номіналів та метрологічні характеристики болгарських та французьких монет не співпадали.

В останній чверті XIX ст. у світі ціна срібла відносно ціни золота почала швидко падати. Золоті монети карбувати ставало невигідно, адже вони швидко «тікали» до країн, що перевели свої грошові системи на золотий стандарт. Тому 17 жовтня 1897 р. в Болгарії оприлюднено закон «Про монету у Князівстві», який оголосив грошовою одиницею країни золотий лев. Проте це не означало відхід від стандартів Латинського монетного союзу. Лев, як і раніше мав золотий вміст 0,290323 г чистого золота, а монети продовжували карбуватися із визначенням в 1880 р. стандартом.

Монети Болгарського князівства в ХХ ст.

Перша емісія монет Болгарського князівства відбулася у 1881 р. Тоді випущено лише бронзові монети номіналом 2, 5 і 10 стотинок. Надалі протягом 1882—1894 рр. карбувалися срібні номінали — 50 стотинок, 1, 2 і 5 левів. У 1888 р. вперше розмінні монети викарбовано в мідно-нікелевому сплаві — 2½, 5, 10 і 20 стотинок. Золоті 10, 20 і 100 левів невеликими тиражами карбувалися лише в 1894 р. Усі ці монети на початок ХХ ст. формували грошовий обіг Болгарії.

У ХХ ст. монетне карбування Болгарського князівства відбулося в 1901 і 1906 рр.² Емісія 1901 р. складалася з двох бронзових номіналів — 1 і 2 стотинок, емісія 1906 р. — з трох мідно-нікелевих: 5, 10 і 20 стотинок.

Оформлені монети однотипно. На аверсах вони мають зображення малого герба: коронований щит із зображенням коронованого лева, що стоїть на задніх лапах. У зовнішньому колі легенди: «БЪЛГАРИЯ» («Болгарія») вгорі й девіз «СЪЕДИНЕНИЕТО ПРАВИ СИЛАТА» («В єдності сила»)

Емісія 1912—1913 рр.: 1 стотинка, 2 стотинки (бронза), 5 стотинок, 10 стотинок, 20 стотинок (мідно-нікелевий сплав), 50 стотинок, 1 лев, 2 леви (срібло).

Метрологічні характеристики монет Болгарського царства 1910—1917 рр.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
1 стотинка	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	1,00	15,00
2 стотинки	бронза (95 % мідь, 4 % олово, 1 % цинк)	2,00	20,00
5 стотинок, 1912—1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	3,00	17,00
1917	цинк (100 %)	2,00	17,00
10 стотинок, 1912—1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	4,00	19,00
1917	цинк (100 %)	3,00	19,00
20 стотинок, 1912—1913	мідно-нікелевий сплав (75 % мідь, 25 % нікель),	5,00	21,00
1917	цинк (100 %)	4,00	21,00
50 стотинок	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	2,50	18,00
1 лев	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	5,00	23,00
2 леви	срібло, 835 проба (83,5 % срібло, 16,5 % мідь)	10,00	27,00

² До 1916 р. Болгарія застосовувала юліанський календар і монети датувалися відповідно.

Проте різниця між юліанським і григоріанським календарями була незначною й на датуванні монет не позначилася.

5, 10 і 20 стотинок, цинк, 1917 р. Дизайн монет той самий, що й в емісії 1901–1912 рр.

внизу. На реверсах — номінал (відповідно «1 СТОТИНКА», «2 СТОТИНКИ», «5 СТОТИНКИ», «10 СТОТИНКИ» (чи «20 СТОТИНКИ») та рік карбування у вінку з житніх колосків, оливкових гілок та квітів троянд). Троянда є не декоративним елементом, а представляє одну з головних сільськогосподарських культур Болгарії — країна займала світову першість з вирощування, виробництва й експорту цінної трояндової олії. Гурти усіх монет плоскі.

Монети Фердинанда I періоду Болгарського царства (1908–1918 рр.). 22 вересня (5 жовтня) 1908 р., скориставшись молодотурецькою революцією й послабленням Туреччини Болгарія оголосила про відмову від васальної залежності й проголосила повну незалежність. Князь Фердинанд I проголосив утворення Болгарського царства й прийняв титул царя.

Перші монети, що зафіксували проголошення Болгарського царства, випущено в 1910 р. Ними стали 50 стотинок, 1 лев і 2 леви. На аверсі всіх номіналів зображеній профіль царя Фердинанда I в коловій легенді «ФЕРДИНАНД I ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ», тобто «Фердинанд I цар болгар», що заявляло про претензії держави на ті території, що були населені болгарами, але належали іншим країнам, насамперед Туреччині. На реверсі подано номінал (відповідно «50 СТОТИНКИ», «1 ЛЕВЪ» чи «2 ЛЕВА») та рік карбування в три рядки у вінку з житніх колосків, оливкових гілок та квітів троянд. Гурт монети в 50 стотинок рубчастий, на інших — девіз «БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ» («Боже, збережи Болгарію»).

Наступна емісія 1912 р. включала в себе усі обігові номінали — бронзові 1 і 2 стотинки, мідно-нікелеві 5, 10 і 20 стотинок та срібні 50 стотинок, 1 і 2 леви. Дизайн розмінних монет той самий, що й в монет 1901 і 1906 рр. На срібних монетах, на відміну від монет 1910 р., голову царя розвернуто наліво й внесено деякі корективи в її зображення.

Після 1912 р. бронзові монети вже не карбувалися, тоді як емісію мідно-нікелевих і срібних повторено ще у 1913 р.

Поразка у Другій Балканській війні (червень-серпень 1913 р.) породила серед болгарських правлячих кіл та військових реваншистські настрої. Це зумовило

орієнтацію країни на австро-німецький військово-політичний блок. 14 жовтня 1915 р. Болгарія вступила в Першу світову війну на його боці.

Виснажлива війна різко погіршила економічне становище болгарської економіки. До цього спричинили велиki бюджетні витрати на ведення війни, проникнення в промисловість німецького капіталу, мобілізації сільського населення та реквізіції робочої худоби селян, а також корупція чиновництва, що наживалося на воєнних поставках. Державний борг досяг 2 тис. левів на кожного болгарина, товари широкого вжитку ставали дефіцитними і, як наслідок, загрозливими темпами зростала інфляція. Населення природно почало приховувати спочатку срібні, а потім і бронзові монети, а на ринку розплачувалося за товари паперовими грошима, що знецінювалися.

Спробу випустити в обіг срібні монети було здійснено в 1916 р. Хоча було викарбовано мільйонні тиражі трьох срібних номіналів, в обіг їх так і не випустили (у 1930 р. їх пустили у переплавку для карбування нових монет). Для майбутніх колекціонерів-нумізматів залишилося лише 10 монет у 2 леви, 50 — у 1 лев і близько 350 штук 50 стотинок. Остання монета відома у двох варіантах: із вузьким чи широким кантом на реверсі.

Проте потреба в розмінних монетах залишалася досить гострою і поступово все зростала. Торгівля не могла обйтися

без монет для розміну паперових грошей. Випуск срібних монет став би безрезультатним — населення, отримавши їх, в обіг вже, як правило, не повернуло б. Разом з тим військова промисловість гостро потребувала дефіцитних металів, з яких карбувалися розмінні монети. Тому було прийнято рішення випустити в обіг монети з дешевого цинку.

В 1917 р. здійснено емісію монет трьох номіналів: 5, 10 і 20 стотинок (номінали 1 і 2 стотинки на той час вже «з'їха» інфляція) величезними тиражами — відповідно 53,2 млн, 59,1 млн і 40 млн штук. Це мало б задоволити розмінний голод в країні.

Карбувалися монети із тим самим дизайном, що й в попередні роки. Звичайно, що цинк є значно м'якшим металом, ніж мідно-нікелевий сплав. Тому нові монети значно швидше втрачали зовнішній вигляд в процесі обігу й мали менш привабливий вигляд через «брудний» колір металу.

За роки війни економічне становище Болгарії значно погіршилося. Разом з тим зростало невдоволення населення існуючим режимом, апогеем якого стало Владайське повстання вересня 1918 р. Щоб звільнити війська для його придушення, болгарський уряд був вимушений підписати невигідне перемир'я із Антантою. Щоб домогтися пом'якшення її позиції при підготовці мирного договору й стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію Фердинанд I 3 жовтня 1918 р. зрікся престолу на користь свого сина Бориса.

Ювілейні монети 1912 р. Проголошення Болгарського царства 22 вересня (5 жовтня) 1908 р. означало здобуття країною повної юридичної незалежності країни від Османської імперії. На честь цієї події в 1912 р. було випущено золоті монети двох

20 і 100 левів, 1912 р. Випуск на честь проголошення Болгарського царства. На реверсі рік карбування — дрібними цифрами під гербом, а «22 • СЕПТ • 1908» — дата проголошення царства.

Метрологічні характеристики ювілейних монет Болгарського царства 1912 р.

Номінал	Метал	Вага, г	Діаметр, мм
20 левів	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	6,4516	21,00
100 левів	золото, 900 проба (90 % золото, 10 % мідь)	32,2580	35,00

2 стотинки 1901 р.: знак Управління Паризького монетного двору («ріг достатку») — зліва від дати, знак головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пате («факел») — справа; під роком — підпис медальєра А. Боррела

Підпис С. Шварца на срібних монетах 1910 р.

Підпис Р.Ф. Маршала на срібних монетах 1912–1916 рр.

номіналів — 20 і 100 левів за стандартами Латинського монетного союзу. Рік карбування обрано не випадково — 1912 р. став важливим роком у болгарській історії, адже країна вийшла переможцем над Туреччиною в Першій Балканській війні й цим підтвердила право на незалежність.

Аверс повторює тип срібних монет 1912 р. — голова Фердинанда I наліво в коловій легенді «ФЕРДИНАНДЪ I ЦАРЬ НА БЪЛГАРИТЪ». На реверсах зображено малий державний герб із щитом-гербом правлячої Саксен-Кобург-Готської династії на грудях лева (10 смуг, пересічені по діагоналі короною). Герб між лаврововою гілкою (зліва) та життім колоссям (справа), поверх яких — номінал (відповідно «20 ЛЕВА» чи «100 ЛЕВА»). Вгорі півколом легенда «ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ» («Царство Болгарія»),

унізу півколом дата «22 • СЕПТ • 1908» — «22 вересня 1908» («СЕПТ» — скорочення від «септември» — «вересня»), над якою маленькі цифри року карбування «1912». На гуртах девіз «БОЖЕ ПАЗИ БЪЛГАРИЯ».

Монетні двори. Перебуваючи під владою Туреччини, Болгарія не мала монетного двору на своїй території. Тому карбування своїх перших монет країна мусила замовляти за кордоном — у Великій Британії, Росії, Бельгії, Австро-Угорщині. Ця практика продовжилася і в ХХ ст.

Так, бронзові монети 1901 р. карбувалися у Франції Паризьким монетним двором, а мідно-нікелеві 1906 р. — в Австро-Угорщині на монетному дворі в Кремниці (нині місто в Словачькій Республіці).

На реверсах бронзових монет по сторонах від дати зображені знаки Управління Паризького монетного двору — «ріг достатку» і головного медальєра Анрі Огюста Жюля Пате (Henri August Jules Patey) — «факел».

Монети Кремницького монетного двору 1906 р. знаків не мають.

Дизайнер 1 і 2 стотинок 1901 р. — французький медальєр Альфред Боррел (Alfred Borrel). На реверсі монет під роком карбування розміщено півколом його прізвище — «A. BORREL».

Дизайнер 5, 10 і 20 стотинок 1906 р. — Н. Формаш (N. Formash). Підпису на монетах немає.

Монети Болгарського царства періоду правління Фердинанда I карбувалися австро-угорськими монетними дворами: емісія 1910 р. — Віденським монетним двором, емісія 1912 р. — Кремницьким монетним двором, емісія 1913 р. — у Відні (5, 10, 20 стотинок і 2 леви) та Кремниці (50 стотинок і 1 лев), емісія 1916 р. — у Відні і Кремниці, емісія 1917 р. — у Кремниці.

Ювілейні 20 і 100 левів 1912 р. карбувалися двома монетними дворами в Австро-Угорщині — Віденським і Кремницьким.

Своїх знаків на монети монетні двори не ставили. Тому розпізнати, на якому саме монетному дворі карбувалися монети одного типу, візуально неможливо.

Портретну сторону срібних монет 1910 р. виконав австрійський медальєр Штефан Шварц (Stefan Schwartz), а портретну сторону срібних монет 1912–1916 рр., а також ювілейних золотих монет 1912 р. — теж австрійський майстер Рудольф Фердинанд Маршал (Rudolf Ferdinand Marschal). Обоє залишили на аверсах монет під зображеннями голови царя підписи — відповідно «ST • SCHWARTZ» і «R • MARSCHALL».